

Stiftelsen

Af Mogens Kjærgren

Det må nok betragtes som en overvejende sandsynlighed, at Den Hørningske Stiftelse ikke var blevet til, hvis de begivenheder i oberst Hans Friis liv, der førte til, at han måtte forlade Clausholm, ikke havde fundet sted. Der havde han nemlig i tilknytning til Voldum Kirke allerede omkring 1680 oprettet et hospital for 6 fattige, men da der endnu ikke var oprettet en fundats, flyttede Friis ganske enkelt disse fattige med sig, da han forlod Clausholm, og lod dem i årene 1686-91 bebo et byhus i Hørning, hvorpå de efter opførelsen af Hørning Hospital flyttede ind som nogle af de første 11 beboere. I øvrigt genoprettede grev Reventlows enke Voldum Hospital i 1710.

Vi ser altså, at Friis straks efter at være flyttet fra Clausholm, har haft tanken at oprette et hospital i Hørning. Man kan måske umiddelbart undre sig over, at det blev Hørning, hvortil Tustrup Hovedgaard hører, og ikke ved Hevringholm, eftersom vi ved at han for det meste beboede Hevringholm og kun var på Tustrup i perioder af indtil et par ugers varighed. Dette kunne tyde på, at han har haft til hensigt senere fast at bebo Tustrup, som det da også blev tilfældet, efter at hans anden hustru, Dororhea Brockdorff, i 1693 døde. Som omtalt i 1. kapitel, afstod Friis sine to godser til brodersønnerne, Hevringholm til Christian Friis og Tustrup til Gregers Friis. Dette skete formelt allerede i 1695, men blev naturligvis først af fuld rækkevidde efter hans død. På samme måde fik Stiftelsen først sin fundats i 1697.

»Verdsligt« og »Gejstligt« Testamente

Alle de mange minutiøst udformede bestemmelser vedrørende godser, kirker og Stiftelse, har obersten ladet udforme i to udførlige skrifter, kaldet henholdsvis hans verdslige og gejstlige testamente. I det verdslige testamente beskrives godsernes fordeling mellem brodersønnerne samt deres indbyrdes arveret. Her berettes også detaljeret om udredning af tiender for at undgå enhver anledning til splid.

I det hele taget kan man om begge testamenter sige, at Friis så at sige har forudset enhver tænkelig opstående situation og givet bestemmelser herom. Hvert af godserne skal årligt udrede 100 rigsdaler til hans søster, Anna Kathrine Friis, som var ugift.

Ved hans død skal endvidere følgende udredes:

Fra hver kirke 100 rigsdaler til de fattigste bønder under godserne, ligesom alle restancer for bønderne for lån eller landgilde eftergives. Hans tjenere skal have et helt års løn, visse af dem endda mere. Endelig pålægger Friis arvingerne at drage omsorg for en mand og en kvinde, som han gennem årene har givet nådsensbrød. Også denne passus er med til at give et indtryk af Friis' kristelige sindelag og gengives her (tillempet nutidig retskrivning):

»Lille Mor og Jens Kaas, som jeg i 30 år og derover for deres vanvittigheds skyld har haft i mit hus og givet dem deres fri føde og klæde, skal også fremover beholde begge dele - den ene på Tustrup, den anden på Hevringholm«.

Netop som dette skrift skulle i trykken, genfandt man ved loftsoprydning den affotograferede sandsten fra Det gl. Hospital. Våbenskjoldet er noget beskadiget. Foto: Kjeld Holm.

"Mit gejstlige Testamente og Fundatz til Kirkerne, deres aarlige Vin og Brød, saa og til Randers og Hørning Hospitaler, item Skolen, min Begravelse, Orreværket og Sejerværket med dets Betjentes Løn, og hvad enhver er tillagt, tillige med mine Brødræsonners Oblization paa 1000 Rd., som er Hospitalets Kapital, læst og protokolleret til Viborg Landsting og lyder som følger: "Da haver jeg derpaa i Jesu Navn, den store Gud over Himmel og Jord til ydmygest Ære og Tak og hans fattige Lemmer her i Verden til Trøst bestemt fra mig og mine Arvinger til fattige, Kirker, Skoler og Hospitaler, deres Overdirektør og andre Betjentes Løn, item min Begravelse, Orgelværket og Sejerværkets Vedligeholdelse i Hørning Kirke, saasom jeg nu hermed, Kgl. Majestæts Skatter undtagendes, som enhver selv svarer til, for evindelig Ejendom perpetuerer til dennem og deres Efterkommeres aarlige Underholdning:

Først giver jeg til et Fundament af denne Stiftning en Kapital paa 1000 Rd., som med godt besat Jordegods som Underpant paa evig Rente skal blive staaende hos mine Arvinger og deres Descendenter ved Hevringholm og Tustrup efter Obligationernes Indhold hvilke tillige med denne Stiftning er leveret Biskoppen i Aarhus.«

Således lyder indledningen til den del af testamentet, hvori alle bestemmelser vedrørende kirkerne og Stiftelsen findes optegnede. Heri er også opregnet, hvorledes alle ansatte skulle honoreres. Det var jo i høj grad naturalieøkonomiens dage, og vi finder derfor detaljeret angivelse af, hvorledes disse aflønninger gennem tiender, landgilder og herlighed, eng- og jagtrettigheder samt tørveskær m.v. skulle udredes.

Endvidere fandtes bestemmelser om bygningernes vedligeholdelse - der skulle således afholdes et årligt syn på såvel kirkebygninger som på de andre bygninger.

Som det fremgår af det gejstlige testaments indledning, var Stiftelsen tillagt en stamkapital på 1000 rigsdaler »på evig rente« i Tustrup (og her blev de faktisk også stående helt frem til 1877 efter, at Tustrups daværende ejer, Jægermester Pind, i 1872 havde fået tilladelse til at indfri stamkapitalen i den hensigt at optage kreditforeningslån, som ikke ville tillade nogen prioritet foran sig).

Det skulle hurtigt vise sig, at de samlede indtægter, som oberst Friis havde sikret stiftelsen, udgjorde et så solidt fundament, at regnskaberne år efter år udviste stigende overskud, som lod sig udlåne mod sikkerhed i fast ejendom. Det er i den forbindelse også af stor betydning for økonomiens konsolidering i de første årtier, at Friis havde sat alle kirkerne (foruden Hørning og Årlev var det Vivild, Vejlby og Kristrup) i fineste stand, og at alle øvrige bygninger var nye. Der var derfor så godt som ingen vedligeholdelsesomkostninger i disse år. Denne udvikling vender vi senere tilbage til.

Det gejstlige testamente afsluttes med følgende ordlyd:

"Dette er saa vidt efter hans kgl. Majestæts allern. Tilladelse, min Anordning og sidste vilje om det gejstlige, og hvad jeg til Kirker min Begravelses Kapel, Hospitalets, Skolens og Betjenternes Underholdning haver i Jesu Navn testamenteret, nemlig Originalen, som paa det forordnede trykte Papir forvares i Aars Stiftskiste under hans velædle Højærværdighed Biskoppens og hans Successorers Inspektion sammesteds og de andre 2, som er vidimerede Kopier af Originalen, den ene hos Tustrupgaardens Patron eller den ældste af de Friisers Familie, og den anden hos Hørning Sognepræst og hans Successorer, som jeg samtidig hermed beder og formaner herover efter min Død med Ivrighed og Alvor at ville holde, saa at intet af dette, som til Guds ære Kirkernes og de fattiges Hjælp i en god Mening er testamenteret, abbalionere enten ved Salg, Pant, Mageskifte, ejheller nogen Profit deraf søges under den allerhøjeste Guds evige Straf. Men uforandret og uformindsket konserveres til den gudelige Brug, det er stiftet, som de agter i sin Tid svare Gud selv dertil og dermed vente Løn og Velsignelse af ham baade her og hisset, om de oprigtigen omgaaes dermed. Og holder derover, som det sig bør, hvilket at maa ske, jeg inderlig ønsker af den store Gud over Himmel og Jord, saa at han og af Naade vil holde sin faderlige Haand, at det, som uden al Vanitet alene til hans Ære og mange fattiges Hjælp og Trøst testamenteret, maa saaledes i sin rene skik konserveres til evig Tid. Amen i Jesu Navn. Amen. Amen. Amen.

Til en uryggeli Forsikring haver jeg, Hans Friis, dette mit pie legatum som min sidste Vilje uden al Simulation og Forfængelighed ved fuldkommen Sundhed og Fornuft selv forfattet, med egen Haand underskrevet og mit adelige Pitschaft bekræftet, saa og konstitueret begge mine Brødre Sønner, velb. Major Chr. Friis og velb. Oberstløjtn. Gregers Friis som Executores og mine eneste Arvinger, dette ej alene med mig til Stadfæstelse at underskrive og forsegle, men endog mod hver Mands Kontravenientz af yderste Evne og Formue kraftigt at maintainere. og venlig ombedet hans vel ædle Højærværdighed Biskop, Dr. Johan Bram i Aars, som dog er de fattiges, Kirkers, Skolers og Hospitalets Overhoved og Forsvar, han og som Overdirektør herover, og min sognepræst her ved Stedet hæderlige og vellærde Mand Hr. Oluf Pedersen øje, som hans Coadjutor, med min Præst i Christrup, hæderlig og vellærde Hr. Ebbe Pedersen til Hjælp, naar det efter Testamentets Indhold behøves, for dennem og deres Efterkommere in officio – sig dette mit Testamente at ville antage, patrociner og tillige med begge mine fjøromrørte Brødre Sønner, kraftigt forvare, og der behage dette tillige med os til des bedre Forsikring at underskrive og forsegle.
Datum Tustrup 11. Marts 1697.«

Stiftelsens ledelse og administration de første år

Oberst Friis havde bestemt, at biskoppen over Aarhus Stift skulle være Stiftelsens direktør, mens sognepræsten i Årslev-Hørning skulle være inspektør. Så længe stamhuset endnu eksisterede, udgjorde disse sammen med stamherren den overordnede ledelse af Stiftelsen. Den daglige ledelse skulle varetages af en forstander, der dels skulle føre Stiftelsens regnskaber, udøve tilsyn med Hospitalets bygninger og lemmernes (beboernes) levned samt undervise de tre forældreløse drenge, der tilsammen med 11 fattige gamle var Det gamle Hospitals samlede husstand. Endelig skulle han »lege på Orreværket i Hørning Kirke«, d. v.s. være kirkens organist. Det er denne sidste bestemmelse, der gør, at Hørning Kirke ikke blot som så mange andre kirker kan opvise en præstetavle, hvor alle kirkens præster siden reformationen er optegnet, men tillige kan meddele os navnene på kirkens organister siden 1695, eftersom disse tillige var forstandere for Stiftelsen. Dette personsammenfald af forstander og organist holdt sig lige frem til 1953. Hørning Kirke var da overgået til sognets ejendom (1946), og den daværende forstander fortsatte i organistembedet indtil han fratrådte på Stiftelsen. I kirken er det ikke som med præsterækken angivet på en tavle, men meget passende - malet på orgelhusets døre.

Forstanderrækken:

Ludolph Munich . 1695-1702
Jacob Riesen . 1701-1721
Niels Ring . 1721-1763
Anders Ring . 1763-1798
Niels Christian Ring . 1799-1819
Anders Ring . 1819-1866
Jørgen J. Tvilstedgaard . 1867-1892
S. G. H. Bindsbøll . 1892-1900
Kristian Sahl . 1900-1912
Jøachim Hvorslev 1912-1927
Kristian Knudsen 1927-1953
Philip Nygaard . 1953-1960
Elin og Erling Thorsgaard 1960-1980
Anna og Mogens Kjærgreen 1980-

Man hæfter sig ved, at samme efternavn findes anført ved fire på hinanden følgende forstandere, og der er da også tale om et lille dynasti, idet stillingen i 145 år går fra far til søn. Nogen vil måske stille det spørgsmål, om stillingens konstellation mon til enhver tid ville sikre en lige høj kvalitet i musik, regnskaber og ældreomsorg, og dertil kan da også straks anføres, at vi med sikkerhed ved, at en af Ring'erne var direkte tonedøv, men så (sikkert til kirkegængernes vederkvægelse) lod organistembedet betjene ved vikar.

Når man ser de forskelligartede opgaver, som var tænkt forenet i samme person, er det ikke svært at forestille sig, at stillingen faktisk var »skræddersyet« med en bestemt mand i tankerne. Den første, som beklædte stillingen, var Ludolph Munich, som gennem adskillige år havde været Friis' kammertjener, og som han dermed sikrede efter sin død. Imidlertid blev det kun i få år, Munich kom til at fungere i stillingen. Formelt beklædte han den til 1702, men allerede fra sommeren 1701 var han ude af stand til at udføre sine opgaver, som hans efterfølger derfor var konstitueret til. På baggrund af opgaverne må man skønne, at Munich har været en overordentlig velorienteret og dannet mand, for det ville langt fra være almindeligt, at en kammertjener ville være i besiddelse af alle de nævnte bestillingers færdigheder. Rent bortset fra det alsidige i sammensætningen af opgaver har det også været ret omfattende, og det ændredes da også med efterfølgerne, som ikke tillige skulle være skolemestre.

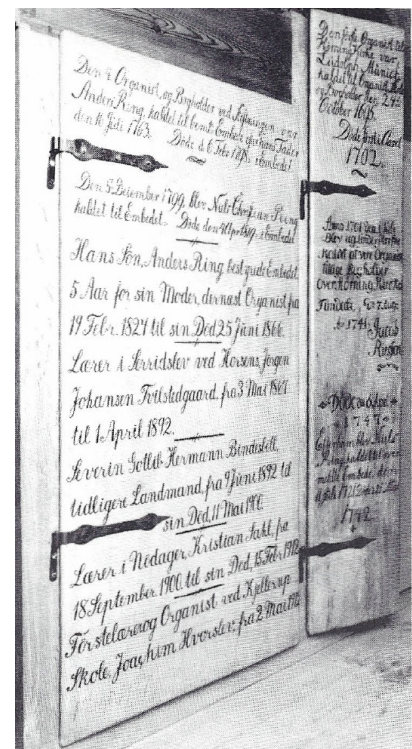

Foto: Kjeld Holm.

Til hjælp i det daglige havde forstanderen dels et ægtepar, som boede "husfrit uden landgilde, ægt og arbejde«, mod at renholde Hospitalet og skolen og køre vand og brændsel. Videre hedder det om mandens og konens særlige pligter:

»Tillige skal han, naar de trænger eller er syge, fly dem et gaaende Bud en Mils Vej eller to til deres Slægt her i Egnen og for Resten som deres Tjener og sand Kristen give dem al mulig Hjælp. Hans Kone skal hjælpe og rede under de sengeliggende og holde Skolebørnenes Linned og Hoveder rene og bøde deres Klæder«.

Endvidere boede i Hospitalet en såkaldt »stuekone«, hvormed det i fundatsen hedder:

»Og som der endelig behøves en med Alder rørig Enke, der kan betjene Lemmerne og især de Sengeliggende, saa skal den dygtigste, man kan faa uden Børn og Anhang dertil indskrives, som skal have sit Værelse i Hospitalets Forstue, at hun altid kan holde Døren lukket og desbedre betjene Lemmerne, hvorfor hun aarligt skal have til Kost og Løn 6 Tdr., halv Rug og halv Byg, og dersom hun betjener Lemmerne flittigt og er skikkelig, skal hun endnu have 2 Tdr., foruden hvad hun med sin egen Gærning kan fortjene sig. Naar hun bliver gammel og skrøbelig, har hun Ret til at staa først for Tur, naar en Plads bliver ledig«.

Man hæfter sig ved, at der ikke alene er angivet, hvad hun skal have til almindelig løn, men også givet hende mulighed for at gøre sig fortjent til en bonus.

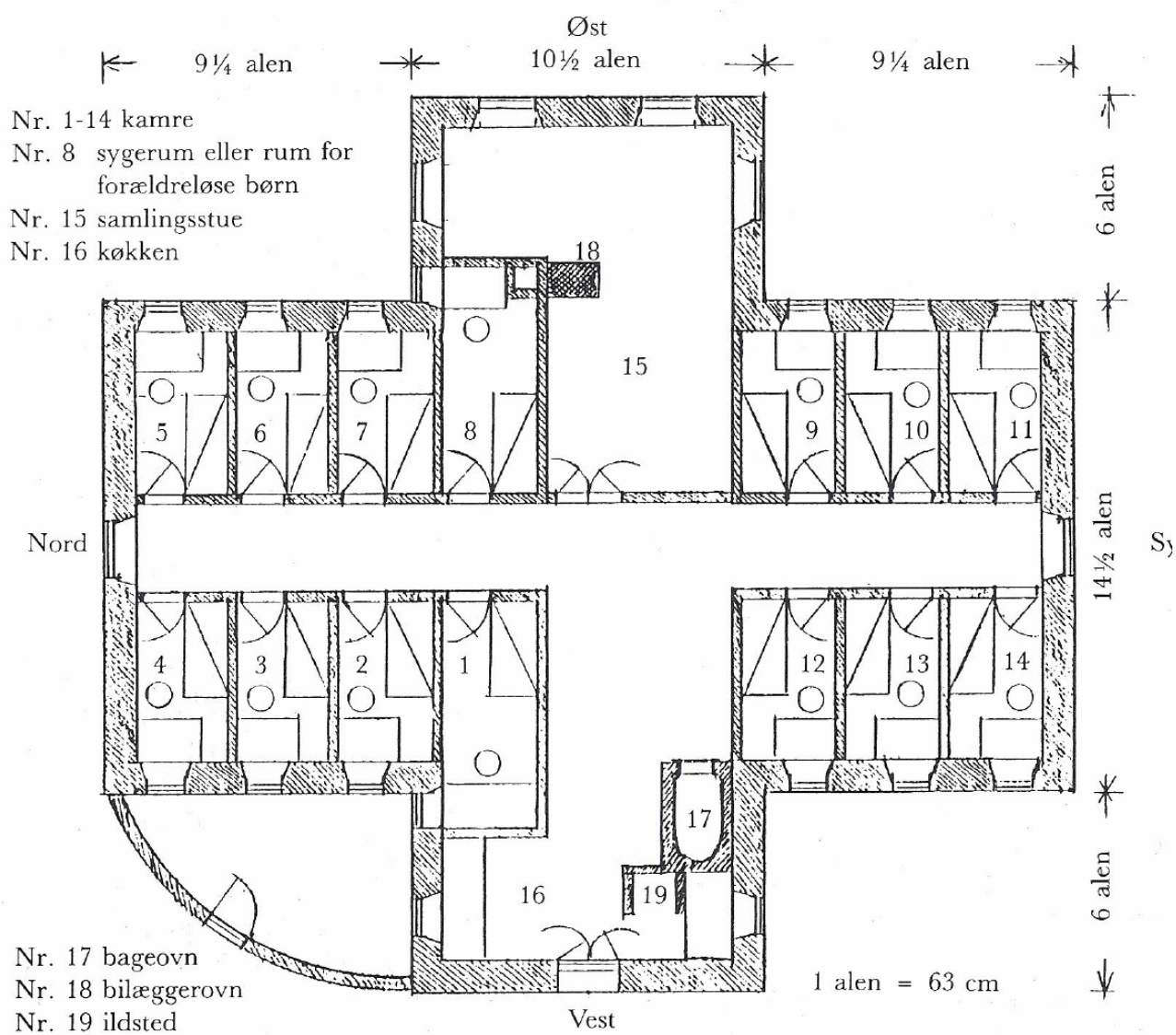
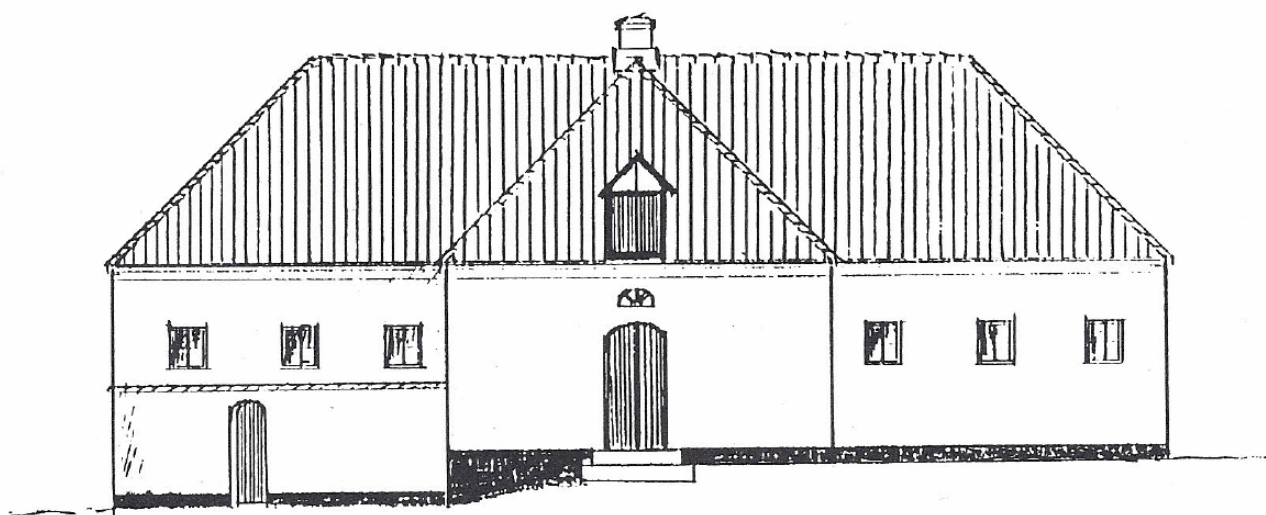
Hverdag i Hospitalet

I slutningen af 1600-årene, og endnu langt op mod vor tid, var det at blive gammel og aflægs uden egne midler til forsørgelse en virkelig nød. Havde man ingen egne slægtninge som kunne og ville hjælpe, var der faktisk kun håbet om godhjertede menneskers medlidenhed og barmhjertighed tilbage. Og her var ikke mindst de adelige stiftelser rundt omkring i landet en sådan mere organiseret form for godhjertethed, der var aldeles uundværlig. I misvækstår, hvor alle måtte mangle, kunne vilkårene for de fattigste blive særligt strenge. Men i stiftelserne, hvor der var nedlagt klare bestemmelser for, hvad hver enkelt af "lemmerne" skulle oppebære til føde og klæde, blev livsbetingelserne aldrig så hårde som ellers. Ganske vist kunne de år, hvor alt slog fejl, også mærkes der, men i rige stiftelser, som Den Hørningske, var der draget så god omsorg for både timelige og åndelige behov, at usikkerheden for størstedelen var fjernet fra lemmernes hverdag. Det er nødvendigt at holde sig alternativerne på den tid for øje for at kunne forstå, hvor stor den lykke måtte føles for den enkelte, der fandtes værdig til optagelse. Dengang, og helt op i vort århundrede, var det, der måtte være tilbage efter en afdød beboer Stiftelsens ejendom, som der holdtes auktion over. Det har sjældent været så meget i datiden, hvor optagelsesbetingelserne netop foruden gebrækkeligheder var fattigdom.

Ved udvælgelsen skulle sognepræsten i Årslev »uden Recommendation eller Venners Anseelse saa og uden Wild, Venskab eller Gave direkte eller indirekte paa sin Samvittighed under Guds evige Straf udvælge til Lemmer de gamle, fattigste og usleste, de ved eller kan opspørge, i vort eget eller fremmede Sogne, som ingen rige Venner eller anden Hyldest haver og ere ganske aflægs, lamme, blinde, døve, saa de ikke kan fortjene Føden«.

Der skulle som nævnt til enhver tid være 11 sådanne lemmer samt 3 forældreløse drenge i Hospitalet. De sidste skulle vælges blandt de, der havde vist størst begavelse, og de måtte ikke være under 6 år og måtte blive i Hospitalet, til de var fyldt 14 år. Til optagelse blandt de ordinære lemmer skulle der altid stå 3 på venteliste. Uden for Hospitalet skulle 6 adelige frøkener nyde understøttelse.

På Tage Thaarstis tegning af Det gl. Hospital får man et indtryk af de meget snævre rammer, hver enkelt måtte leve i. Alle de 14 værelser, kaldet »loger«, var uopvarmede, idet der kun fandtes ildstedet og bilæggerovnen som varmekilder, når lige bortses fra de tider, hvor bageovnen var i brug. Hver »loge« var ca. 3,00 x 1,65 meter. Ud fra en nutidig synsvinkel forekommer boligerne nærmest celleagtige, men her er det vigtigt at holde sig for øje, hvor meget anderledes den tids krav og behov var i forhold til vor tids.

Tegning over det af oberst Hans Friis byggede hospital i året 1691.

Hver dag blev der holdt andagter i kirken og i Hospitalet. Forstanderen var pålagt andagterne i kirken, hvor der hver formiddag skulle synges salmen: »Min Sjæl nu lover Herren- (nu kaldet: »Min sjæl, du Herren love«) og hver eftermiddag salmen: "Fra Mennesken haver jeg vendt min Hu" (findes ikke mere i salmebøgerne). Valget af de to salmetekster har ikke været nogen tilfældighed. Friis har med den første villet anslå den lovsangstone, hvor Skaberens nåde og kærlighed afmales os - og med dobbelt betydning for lemmerne i ordene:

»den hvile, der du smager,
gør ung, trods alders vægt;
Han skifter ret og tager
fortrykte i sin varetægt.«

På samme tid kunne hvert af lemmerne passende betænke, hvorledes deres lod ved optagelsen i Hospitalet var blevet et tegn på der kristelige sindelag, Jesus har befalet os at vise mod vor næste - og som altså Friis gennem sin Stiftelse foreholdt eftertiden.

Vi ved ikke, om den gamle hospitalsbygning over sin indgangsdør har haft samme skriftstedshenvisning, som nu findes over hovedindgangen i bygningen fra 1880, men det vil være rimeligt at antage, at den har været der, opsat på oberst Friis' foranledning, med Matthæusevangeliets 11. kapitel, vers 28: *Kom hid t til mig, alle I, som er og tyngede af byrder, og jeg vil give jer hvile.*

(Den anden salme, som altså er udgået af salmebogen, gengives her fra en salmebog fra 1868, som endnu findes på Stiftelsen)

Mel. O Herre, frels mig, dem min Sag.

486. Fra Verden har jeg vendt min Hu,
Til dig min Længsel higer,
O Herre Gud, bevar mig nu,
At aldrig jeg dig sviger;
Vis mig den Vej, som jeg skal gaae,
Lær mig i Sandhed fast at staae,
Trods Fjenden, som mig frister!

2. Bestæmmet vorder ingen Mand,
Som sig paa dig forlader,
Din stærke Haand ham frelse kan
Fra alt det, som ham skader;
Til dig jeg ene slaaer min Lid,
Du er min Tilflugt hver en Tid,
Du vil mig ei undfalde!

3. Min Ungdoms Ufornuft og Brøst,
O Herre, du forgjette,
Ryk op med Rod den onde Lyst,
Du al min Synd udslette;
Formedest Jesu Christi Blod,
Som har paa Korsets Træ gjort Bod,
O Herre, vær mig naadig!

4. Bevar min Sjæl og hjælp nu mig,
At ikke jeg bestæmmes,
Lær du mig selv at elske dig,
Din Villie hos mig fremmes!
Udfri mig fra al Sorg og Vee,
Lad engang mig dit Ansigt see
Og evig dig tilhøre!

Foruden de to andagter i kirken, skulle der holdes bedetimer 3 gange dagligt i Hospitalet med oplæsning af Bibel og Katekismus. Hertil udvalgte en med læsefærdighed.

Nu har obersten naturligvis vidst, at det ikke var nok med forordninger, og han har da også forudset deres overtrædelse. For at imødegå sådanne, er der ganske nøje fastsat bøder og mulkt for forskellige overtrædelser. Det er forstanderens pligt at påse, at bøderne bliver betalt. Men han går da heller ikke selv ram forbi, idet der f.eks. er fastsat en bøde for hver gang, han skulle forsømme en andagt i kirken. Skønt vi kun er bekendt med to tilfælde i Stiftelsens 300-årige historie, hvor nogen er blevet bortvist (i det ene tilfælde endda ikke vedvarende, idet vedkommende året efter atter optages), havde obersten også sat klare retningslinier og for disse tilfældes skyld:

"Dersom nogen af Lemmerne finde uskikkelige ved Banden, Skælden, ond Forligelse eller anden Forargelse, med Kirkens eller Bedetimernes modvillige Forsømmelse, og ikke efter tvende Paamindelser af Sognepræsten vil bedre sig, skal de af Biskoppen, eller hvem han vil ordinere dertil, formenes Hospitalet«.

»På evig rente«

Som tidligere omtalt, var de midler, obersten havde funderet sin stiftelse med, særdeles rigelige. Allerede det første regnskabsår udviste et overskud på 467 rigsdaler, det følgende 760 og så fremdeles. I overensstemmelse med fundatsen blev en del af disse midler udlånt mod passende sikkerhed med »velbesat jordegods som underpant«. Herved forøgedes naturligvis de løbende driftsindtægter yderligere. Omkring 1780 er den udlånte kapital således kommet op over 16.000 rigsdaler.

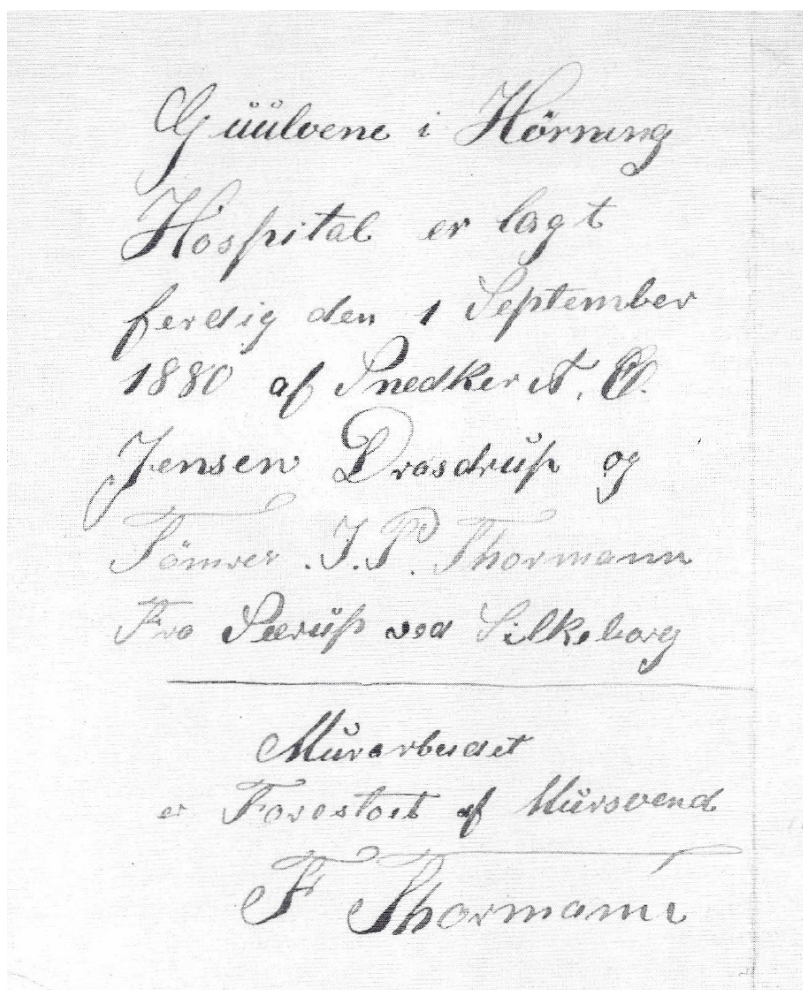
På baggrund af den stigende formue besluttede bestyrelsen at udvide antallet af legatnydere uden for Stiftelsen, Første gang en sådan "Forøgelsesfundats" blev konfirmeret, var i 1750, Indtil da havde 6 adelige fået legater, nu tilføjes 6 legatportioner for fattige, vanføre og sindssyge. Igen i 1777 udvides med 6 portioner.

En særlig post i Stiftelsens regnskaber indtil 1775 var udredning af bidrag til genopførelse af nedbrændte præstegårde i Jylland. Denne forpligtelse påhvilede alle stiftelser, og undertiden skulle der også gives bidrag til genopførelse af nedbrændte kirker eller bidrag til hjælp til nyopførelser af kirker og skoler. Fra 1775 er i stedet oprettet et forsikringsselskaber, hvorved udgiften forsvinder ud af regnskaberne.

Efterhånden kommer der større og større udgiftsposter til reparationer ved kirkerne. Da godserne blev bortsolgt og stamhuset nedlagt, bortfæstedes kirketienderne mod afgifter, og gradvist glider man (som overalt i samfundet) fra naturalieøkonomi til pengeøkonomi. Med tiendeafløsningen sker der for alvor ændring i de økonomiske forhold. Siden 1810 havde Stiftelsen haft 6 kirker, idet Østbirk Kirke var overtaget fra ejeren af Urup Hovedgaard. I årene efter tiendeloven af 1903 går alle kirkerne over til sognenes ejendom, begyndende med Krstrup i 1912 og sluttende med Hørning i 1946.

Nybygning og fundatsfornyelse

Allerede i 1860-erne kom det på tale at opføre en ny bygning til afløsning af Det gl. Hospital. Den efterhånden over 170 år gamle bygning skønnedes utidssvarende og ikke egnet for en ombygning. Placeringen i kirkegårdens nordvestlige hjørne måtte af flere grunde opgives, vel ikke mindst, fordi en nybygning her ville fordre, at man først rev den gamle ned med deraf følgende genhusningsproblemer. I 1878 var planerne endelig klar. Også forstanderboligen, kaldet Organistgaarden, skulle nedrives, skønt den så sent som 1780 var blevet helt fornyet, men nu måtte den vige for den nye statelige hovedbygning, hvori også forstanderbolig blev indrettet. Modsat den gamle hospitalsbygning, hvis ibrugtagningsdato vi ikke kender, ved vi, hvornår den nye blev indviet og taget i brug. Det var den 21. december 1880, at den daværende biskop og dermed direktør for Stiftelsen kunne indvie den nye bygning. Ved en reparation af stue gulvet i forstanderboligen i 1980 fandt man en gammel Tuborg ølflaske

med »flaskepost«, hvori håndværkerne melder gulvene færdiglagte den 1. september 1880. Håndværkernes hilsen til eftertiden er fotografisk gengivet nedenfor. I de følgende år gennemgik kirken og kirkegårdsdiget med indgangsportal en større ombygning og restaurering, således at den æstetiske helhed med Stiftelsens nye bygning fremkom, ligesom den havde været til stede mellem kirken og de hidtidige bygninger. Dels havde murværket på kirke og kirkedige været hvidkalket, og dels var stilen i portalen en væsentlig anden, end den, der herefter blev resultatet. Det gl. Hospital var i mellemtiden nedrevet, men dele af murværket kan endnu ses i kirkediget.

I 1896 opførtes stald i stil med hovedbygningen og til brug i tilknytning til de godt 38 tdr. land landbrugsjord, som fremdeles er i Stiftelsens eje, men som nu er bortforpagtet. Tidligere har de fleste forstandere selv stået for driften af landbruget.

I 1895 fik Stiftelsen en ny fundats. Bestemmelserne heri havde fremdeles sit grundlag i oberstens fundats af 1697, men var nænsomt tilpasset tidens ændrede vilkår og krav. Der er ikke længere 3 forældreløse drenge blandt beboerne, men i stedet gives en årlig understøttelse på 100 kr til 5 drenge hjemmehørende i Århus Stift. 8 adelige damer får en årlig legatportion på 350 kr. og endvidere uddeles i alt 16 understøttelsesportioner til fattige, hver på 100 kr. De ældre, som optages, skal aflevere, hvad de ejer af penge, men får renterne deraf, så længe de lever. Alle beboere får husly, varme, lys, brændsel, sæbe, fri lægehjælp og medicin samt visse andre ydelser som f.eks. beklædningshjælp. Skønt de nye boliger er betydeligt større end de gamle, og der nu er kakkellovne i alle rum, er der dog fremdeles fælles bad og toilet samt køkken.

Herefter sker der ikke de store forandringer i en længere årrække. Dog bør lige nævnes en bestemt dato, nemlig 20. oktober 1915, hvor elektricitet var blevet indlagt, og man for første gang kunne erstatte petroleumslampen med at tænde kontakten for den elektriske pære.

Brød og Godtøl

At det må have været befordrende for helbred og alder at blive optaget i Stiftelsen, kan vi se af de utallige vidnesbyrd, der findes om, hvor længe mange af lemmerne levede i Stiftelsen, og hvor høj alder mange opnåede. Mens 60 år endnu i forrige århundrede blev opfattet som en høj alder og den 70-årige blev betegnet som olding, var det ikke ualmindeligt, at Stiftelsens beboere kom højt op i 80-erne og enkelte i 90-erne.

»Den gamle Ane Marie i Hospitalet«. Foto, ukendt årstal.

I indskrivningsprotokollerne er beboernes alder ikke altid anført, men netop samme år som maleren Chr. Thørrestrup malede Det gl. Hospital og kirken, nemlig 1872, opnåede en kvindelig beboer at fejre sin 100 års fødselsdag, inden hun døde efter ikke færre end 34 år i Stiftelsen.

(Det omtalte maleri af Chr. Thørrestrup kan ses i Hørning Kirke, hvortil det blev erhvervet fra en kunstauktion for få år siden, og kort efter blev ophængt på væggen i oberst Friis' væbnerstol. Thørrestrup malede samme motiv to gange, 1872 og 1873, og det er det sidste af disse, der hænger i kirken).

Den daglige kost har ellers helt op mod vort århundrede efter moderne begreber været ensformig og ikke helt i overensstemmelse med "kostpyramidens" anvisninger. Grød, vælling og øllebrød har været de hyppigste retter, og kød har der kun været på bordet ved ganske særlige lejligheder, såsom juleaften, hvor der i hvert fald i 1895 blev givet gås.

Om det har været den traditionelle julemiddag på Stiftelsen gennem en lang årrække, kan vi i dag ikke vide noget om; gennem de senere adskillige år har det for øvrigt været en anden større fugl, nemlig kalkun, der står på juleaftensbordet.

Ellers er de eneste sikre efterretninger om mad og drikke i Den Hørningske Stiftelse en række samstemmende udsagn om brødet og øllet. Begge dele blev omtalt som fremragende - ja, øllet skal der ligefrem have stået ry om. Ikke mindst »godtøllet«, som kun sattes på bordet ved højtid og fest, gik for at være direkte helbredende. Hvorom alting er, har det sikkert for en stund kunnet fjerne den nydendes opmærksomhed fra værk og men!

På vej mod det 4. århundrede

Efterhånden blev bestemmelserne om, at beboernes ejendom tilfaldt Stiftelsen problematisk, al den stund flere og flere faktisk ejede noget. I tidligere tider ville det have været undtagelsen, fordi man skulle være trængende både fysisk og pekuniært. Nu opstod stadig oftere den situation, at der skulle træffes beslutning om, hvad pårørende kunne arve i henhold til en forestilling om, hvad der måtte have særlig affektionsværdi. Sådanne overvejelser og beslutninger kunne være vanskelige og pinagtige for begge parter, og dette forhold er ikke specielt for Den Hørningske Stiftelse, men føltes ligeledes på andre historiske stiftelser.

nr	Navn	Lydets plac	Alters plac	Indtækt plac	Fødsels plac	Døds plac	År	År	År
1	Jens Jensen	1880	1880	1880	1880	1880	1880	1880	1880
2	Jens Jensen	1880	1880	1880	1880	1880	1880	1880	1880
3	Jens Jensen	1880	1880	1880	1880	1880	1880	1880	1880
4	Jens Jensen	1880	1880	1880	1880	1880	1880	1880	1880
5	Jens Jensen	1880	1880	1880	1880	1880	1880	1880	1880
6	Jens Jensen	1880	1880	1880	1880	1880	1880	1880	1880
7	Jens Jensen	1880	1880	1880	1880	1880	1880	1880	1880
8	Jens Jensen	1880	1880	1880	1880	1880	1880	1880	1880
9	Jens Jensen	1880	1880	1880	1880	1880	1880	1880	1880
10	Jens Jensen	1880	1880	1880	1880	1880	1880	1880	1880

Side af indskrivningsprotokollen for forældreløse drenge (1888-94). Man kan se, at den nye fundats var under forberedelse, for alle er indskrevet som »optaget midlertidigt«. Fra 1895 skulle der ikke længere optages forældreløse.

Beboere, »stuekone« og forstanderfamilie fotograferet omkring 1920.

I en ny fundats af 1961 med tillæg af 1967 ændredes de gamle bestemmelser sådan, at man som beboer fremover i stedet betaler et indflytningsbeløb til bl.a. istandsættelse og et mindre månedligt beløb i leje og for lys og varme. Med folkepension, husleje- og varmetilskud m.m. er situationen grundlæggende ændret i forhold til de ældre, der på oberst Friis' tid var uden noget sikkerhedsnet.

1969-70 gennemførtes en større ombygning af Stiftelsen, således at alle nu fik lejlighed med lille køkken og badeværelse. Det var i sig selv blevet en hel nødvendig ændring. At ombygningen så på en række andre punkter viste sig at være uheldig, er en anden sag. Blandt andet var de oprindelige 3-

fagsvinduer blevet udskiftet med nye med en hel rude, og disse viste sig både p.g.a. materialernes beskaffenhed og vinduets størrelse snart vanskelige at åbne og lukke, ligesom der også opstod problemer med termoruderne.

Det er et talende eksempel på det gamles kvalitet contra 60-ernes, at de gamle vinduer sad fra 1880 til 1969 (og da hovedsagelig blev skiftet for at få termoruder), mens de nye kun kom til at sidde fra 1969 til 1983. Ved den lejlighed blev vinduerne ført tilbage til den oprindelige skikkelse og den æstetiske sammenhæng med omgivelserne genoprettet.

Der var endvidere ikke foretaget isolering, hverken af rør, etageadskillelse eller hulmur, men det var jo også før energikrisernes dage. Disse ting blev bragt i orden 1981-82. I løbet af få år er kravene til mange ting ændret i folks bevidsthed. Snart følte pladsen for trang. Kun to lejligheder var 2-værelses, men hvor det var muligt, blev de 1-værelses udvidede eller sammenlagt.

Nedrivning af den gamle stald og lade og opførelse af en bygning med moderne, handicapvenlige lejligheder på 63 m² med egen terrasse blev den foreløbige kulmination i 1989. I samme forbindelse er ombygning af de sidste lejligheder i hovedbygningen til 2-værelses gennemført. Det forekommer os at være af stor betydning, at der kan gives en bred vifte af tilbud m.h.t. bomulighed og forskellig grad af beskyttelse og pleje inden for ældreomsorg set under et. Den form, Den Hørningske Stiftelse fungerer under, kan ikke løse alles behov, men giver gode muligheder for den, som under bevarelse af størst mulig personlig frihed til at være sig selv og bestemme over sit eget liv, gerne vil nyde godt af de faciliteter og den beskyttelse, der kan tilbydes.

At leve under så vidt muligt selvhjulpne vilkår synes i mangt og meget at virke befordrende. Man kan få hjælp, når det er nødvendigt, men man kan meget, når man selv vil. Den høje gennemsnitsalder, der altid har været på Stiftelsen, er nok ikke uden sammenhæng med det forhold, at man holder sig selv og hinanden i ånde så at sige.

Hovedbygningen efteråret 1991. Foto: Kjeld Holm.

*To af beboerne fotograferet ved rejsegildet for de nye boliger 1989.
Foto: Bent P. Larsen.*

I hverdagen holdes der morgensang, gymnastik, fødselsdagskaffeborde, en ugentlig fællesspisning, arrangementer med foredrag eller underholdning hver anden uge o.s.v. Og så mødes man naturligvis på gange og i samlingsstuen og får en lille sludder.

Som for alle andre historiske stiftelser har ændring i lovgivningen medført, at fundatsen er afløst af vedtægter og det tidligere "ledelseshieraki" erstattet af en bestyrelse, hvis medlemmer er "fødte" i kraft af embede. Stiftamtmanden er formand,

og den øvrige bestyrelse består af biskop, sognepræst, borgmester og politimester.

Første søndag i november 1991 fejrer Stiftelsen 300 års jubilæum. Det er et langt spand af år, hvis omskiftelser man til stadighed har måttet tilpasse sig, samtidig med at man har holdt sig oberst Friis' bestemmelser mest muligt efterrettelig, og fremdeles fremtræder Stiftelsen som en selvejende institution.

I de sidste par årtier har Stiftelsen haft den store glæde, at Tustrup Hovedgaards nuværende ejer, *fru Johanne Louis-Hansen*, føler, at historiske bånd knytter Stiftelsen og Tustrups ejer sammen, og hun har i perioden gennem mindefondet for sin afdøde mand givet Stiftelsen betydelige donationer, hvormed bl.a. forbindelsesgangen mellem hovedbygningen og den nye bygning er finansieret.

Der er derfor mange årsager til, at Stiftelsen med optimisme nu træder ind i sit 4. århundrede.

Luftfoto fra 1990, hvor nybygningen også ses. Foto: Erik W. Olsson.